

Prof. Dr. Celâl Şengör'den Hasan Âli Yücel kitabı

Hasan Âli Yücel ve Türk Aydınlanmasının Metabilimsel Temelleri

Hasan Âli Yücel hakkında ya da onun anısına, yine 100. Doğum Yıldönümü nedeniyle birçok kitap yayımlandı. Bunlardan ikisi; sayın Mustafa Çıkar'ın "Hasan-Âli Yücel ve Kültür Reformu" (İş Bankası Kültür Yay. 1997) ile sayın Prof. Dr. A.M.Celâl Şengör'ün, - içeriğinin zenginliğine oranla çok sınırlı tanıtılabileceğimiz- "Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanmasının Metabilimsel Temelleri" dir. Bu iki kitap; kişiliği, devlet adamlığı, başarıları; yazar, ozan, düşünür, sanat âşığı yönleriyle Cumhuriyet "bakan"ları arasında daima tek kalacak gözükten Yücel'e lâayık, onu bugünün ve yarının genç kuşaklarına en doğru tanıtacak mükemmelliktedir.

NECDET SAKAOĞLU

Kültür hayatımızda 1997 yılının özel anlamı, Hasan-Âli Yücel'in (1897-1961) 100. doğum yıldönümü olarak belirginleşti. Ulusal ve uluslararası değer ifade eden bu yıldönümündeki etkinlikler de çok yönlü izler bıraktı. Yakın geçmişin bir dizi olay ve olguları üzerine özgür ortamlarda gerçekleştirilen tartışmalar, izleyebilenlerin belleklerini uyandırdı, bilinçlere yeni ufuklar açtı. Daha doğrusu Hasan-Âli Yücel, doğumunun 100. yılında kendisini saygılarıyla anmak gibi bir değerbilirlik tavrı karşısında, düşünceleri, duyguları, eserleri ile toplumumuza bir kez daha ışık tuttu.

Özellikle Yücel'in doğum günü olan 17 Aralık'ta ve izleyen günler boyunca yoğunlaşan yıldönümü etkinlikleri çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı, kimi üniversiteler, sivil toplum örgütleri anma toplantıları, sempozyum ve paneller düzenlediler; konserler verildi; TRT ve özel TV'ler, Yücel için programlar sundu. Basında Yücel'e ilişkin haberler ve yazılar çıktı. Bir bakıma devlet ve toplum Yücel'den özür diledi. Bütün bunlar, "Güneş balçıkla sıvanmaz" atasözünün sahibi halkımıza, bu şaşmaz gerçeğin bir kanıtını daha kazandırdı. Nihayet, gerçilik, terör, enflasyon sıkıntılarıyla geçmesi mukadder o soğuk Aralık ayı boyunca karamsarlıklarımızı eriten ılık, sevecen, berrak bir "Yücel havası" esti. Keşke o güzel hava biraz daha sürebilseydi; edimlerimiz daha çok olacaktı.

Yücel hakkında ya da onun anısına, yine 100. Doğum Yıldönümü nedeniyle kitaplar da yayımlandı. Bunlardan ikisi; sayın Mustafa Çıkar'ın Hasan-Âli Yücel ve Kültür Reformu (İş Bankası Kültür Yay. 1997) ile sayın Prof. Dr. A.M.Celâl Şengör'ün, - içeriğinin zenginliğine oranla çok sınırlı tanıtılabileceğimiz- Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanmasının Metabilimsel Temelleri'dir. Bu iki kitap; kişiliği, devlet adamlığı, başarıları; yazar, ozan, düşünür, sanat âşığı yönleriyle Cumhuriyet "bakan"ları arasında daima tek kalacak gözükten Yücel'e lâayık, onu bugünün ve yarının genç kuşaklarına en doğru tanıtacak mükemmelliktedir.

Sayın Şengör'ün eseri; yazılıktaki kitaplığında bulduğum Yücel'in, İngiltere mektupları'nı "Britanya'da yaşayanların" arasına karışmışım gibi dalışlarla okuduğum günlerin birinde önüme geliverdi. "Zaman" da bana, süze süze okuyabilmem için tolerans tanıyınca ya-

zarın çarpıcı analizlerinden kendimce yeni düşünce boyutlarına ulaştım. Sayın Şengör'ün açtığı yorum ve düşünce pencerelerinden bakıldığında; "Türk Aydınlanması'nın, daha 1920'de Atatürk'ün yerleştirmeye çalıştığı "eleştirel akılcılık" sayesinde filizlenmeye başladığı; 1938'e kadar hemen her alanda doğrudan O'nun, 1938-1946 arasında da eğitim ve kültür çalışmalarında Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in yönlendirmesiyle geçerli olduğu; heyhat ki kara güçlerin bir dizi afaroz işleminden sonra, bu çeyrek yüzyıllık esenliğin yerini, dogmalar çalkantısının almaya başladığı apaçık görülüyor.

Şengör'ün, Atatürk'le Yücel arasında kurduğu düşünsel ve eylemsel koşutluklar ise bana, sayın Ord. Prof. Reşat Kaynar'la ortak bir çalışmamız sırasında üzerinde çokça durduğumuz Atatürk'ün 1 Kasım 1937'de (son kez) Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasını hatırlattı. Rejimin ve devrimlerin temelleştigiğine bağlanan güvenle kaleme alındığı anlaşılabilir ve içinde ne askeri ne hamasi tek sözcük bulunmayan, yaşamsallığı nedeniyle ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim ve öğretim kurumlarında ve her alanda etkili olması gerekirken aksine unutturulmaya çalışılmış bu çok önemli konuşmadan bir bölümü okuyalım:

Türk Milletinin ideali

"Büyük davamız en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli inkılap yapmış olan Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz.

Memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatusının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumlar yaratmak, işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâle-

tinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir. İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şurunda daima canlı bir hedef tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.

Milletimizin layık olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alıkoymayacak hiçbir engel düşünmeye yer bırakılmayacağına huzurunuzda söylemekle bahtiyarım" (1).

Bu içerikte devrimler, yenilikler, çağ-

daşlık, kalkınma, idealler... Hepsi var. Örneğin "memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak kurumlar", akla bir dizi modern yapılanmayla birlikte köy enstitülerini getirmiyor mu?.. Ulusun

dinamik idealinin, fikir ve hareketin birlikte götürülmesiyle gerçekleştiği ortamlardan biri Halkevleri değil miydi?.. Ya, Milli Eğitim Bakanı'nın -Yücel'in- yükleneneği sorumluluk konusundaki öngörüsünü neye yoralım?..

Atatürk'ün bu felsefi, ideolojik, kararlı ve veciz mesajındaki, "düşüncelerinde inkılap yapmış Türk milleti", "düşünce devrimi", "dinamik ideal", "fikir ve hareketin birlikte yürümesi" kavramlarından dehşete kapılarak bu "tehlikeli" ayartmalardan toplumu uzak tutmak; bunların yerine din-politika kaynaşmasına olanak verecek; gerektiğinde dinsel ırksal baskıları, kaba sofuluğu, hatıta üfürükçülüğü, çok evlilik geleneğini, kadının değersizliğini... dahi kapsayabilir belirsizlikteki "milli manevi değerler"i oturtmak ve bir "rücu"yu adım adım gerçekleştirmek eylemlerinde, kimin ne oranda rolü olduğu bilinmez değil. Bu elli yıllık rücu hareketinin ya da Sayın Şengör'ün deyimiyile "akıl düşmanı gericiliğin" su üstüne çıkışının daha ba-

şında, eleştirel akılcılığa hayat verecek "dinamik ideal", "fikir ve hareketin birlikte yürümesi", "düşünce devrimi" vb. kavramlar; komünistlik ve dinsizlik sloganları sayılarak bunların halkın sağduyusuna yerleşmesi önlenmiş; bu talihsiz dönemde "boynu vurulamadığı için" en ağır ve asılsız suçlamalarla köşesine hapsedilen de Hasan-Âli Yücel olmuştur.

Gerçek entelektüel

"Türk adaylarının ve doğal olarak kendisinin mayasında, Atatürk'ten sonra en büyük pay sahibinin, eşsiz eğitmen, özgür düşünür ve gerçek entelektüel Yücel olduğunu" vurgulayan Sayın Şengör: "Bu küçük kitap Hasan-Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı süresince (28.XII.1938-12.VII.1946) büyük bir bilgi, beceri ve coşkuyla yönettiği Türk Ay-

Hasan-Âli'nin bilim, kültür ve eğitim konusundaki görüşleri Mustafa Kemal'den bağımsız olarak, Mustafa Kemal'inkilerle neredeyse bire bir örtüşüyordu.

dınlanma Hareketinin hangi bilim felsefesi temeline dayandığını irdelemektedir. Bu nedenle başlıkta Türk Aydınlanmasının metabilimsel (bilimötesi) temellerinden bahsedilmiştir. Bu temeller yalnızca zeki ve bilgili bir insan tarafından bilinçli bir dürtü ile bulunup göz kararı ile uygulanmış pratik bazı kurallardan ibaret olmayıp, kuramsal olarak felsefi temelleri iyi düşünülmüş, dikkatle uygulanmış, evrensel standartlara dayalı fikir sistemlerinden oluşmaktadır. Zaten Hasan-Âli'nin amaçlarının ve çalışma yöntemlerinin zamanında da günümüzde de anlaşılabilir olması (-Bize göre bal gibi anlayanlar olmuş ve bu nedenle Yücel'e ve eserlerine bilinçli bir savaş açılmıştır.- N.S.) O'na ve fikirlerine, kişiliğine ve düşünce yapısıyla bağdaşması mümkün olmayan bir sürü felsefi veya politik doktrinini yapılandırılmaya çalışılması, O'nun çalışma arkadaşı veya politik hasmı durumunda bulunanların ezici ekseriyetinin O'nun yukarısında çalışmak mecburiyetinde olduğunu hissettiği entelektüel düzeye yükseltmeyi başaramamış olmalarındandır." (s. 8), "Gerçekten de Hasan-Âli, tüm entelektüel yalnızlığa rağmen, inandığı hak yolunda hep bir başka müzmin yalnızı (-Atatürk'ü- N.S.) yanbaşımda hissetmiş, onunla kafasının içinde binlerce ve binlerce sohbet yapmış, tartışmış, hesaplamıştır. Bu diğer müzmin yalnızın felsefi görüşleri bilinmeden, Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanması hiçbir zaman tam olarak anlayamaz. (...) Ancak okuyabildiğim Atatürk ile ilgili eserlerin hiçbirinde Atatürk'ün doyurucu bir felsefi analizinin yapıldığını görmedim" (s. 9) diyor.

Eleştirel akılcılık

Bu ilginç saptamasından sonra yazar, bir pozitif bilimci (jeolog) olarak Atatürk'ün; modern fen bilimlerinin genel bilim anlayışına bu yüzyılda soktuğu varsayım üretme-gözlemleme-sınama-eski varsayımı atma yöntemini, hem kuramsal düşünceleriyle hem de bizzat icraatıyla sosyal bilimlere taşıdığını; tüm dogmatik görüşlere, doğal ki her türlü inançsal doktrinlerle birlikte Marksizm ve nasyonal sosyalizm gibi doktrinlere sırtını çevirdiğini vurguladıktan sonra felsefesini tanımlıyor: "O'nun görüşünün adını artık burada koymak istiyorum. Atatürk'ün bilim-hatta yaşam-felsefesi, Albert Einstein'den (1879-1955) Jaques Monod'ya (1910-1976) kadar uzanan yüzyılımızın bir sıra büyük fen bilimcisinin kendilerine yakıştırdıkları ve bütün zamanların en büyük bilim felsefecisi diye bilinen Sir Karl R. Popper'in (1902-1994) tanımladığı şekliyle eleştirel akılcılıktır" diyor. (s. 12)

Sayın Şengör, Atatürk'le Hasan-Âli arasındaki "felsefi temel paralellik" ni ve bundan dolayı "dava arkadaşı" sayılmaları gerektiğini, bir noktadan sonra da yalnız kalış nedenlerini irdelerken; Askeri ve siyasal çevrede Mustafa Kemal'in; sivil ve entelektüel çevrede de Hasan-Âli'nin, irrasyonelizmin hem geleneksel Osmanlı-İslam hem de modern Avrupa türlerini aynı şiddet ve inançla reddettikleri için kendilerini engin bir yalnızlığın içinde bulduklarını vurguluyor. Esasen yazgının da onlara aynı zaman diliminde ortaklaşa çalışma olanağı tanımadığını; ancak Atatürk'ün başlattığı Türk Aydınlanmasının, ölümünden 48 gün sonra göreve çağırılan "genç Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in yoğun ve başarılı çalışmalarıyla adeta Atatürk ölmemişçesine devam ettiğini; çünkü Hasan-Âli'nin, Atatürk'ün fikirlerini ve amaçlarını O'nun bilfiil liderliğine ihtiyaç göstermeyecek derecede bildiğini ekliyor. Daha sonra Atatürk'le Yücel arasındaki felsefi temel paralelliklerini açıklıyor:

"Hasan-Âli'nin bilim, kültür ve eğitim konusundaki görüşleri Mustafa Ke-

Hasan-Âli, tüm entelektüel yalnızlığa rağmen, inandığı hak yolunda hep bir başka müzmin yalnızı (-Atatürk'ü- N.S.) yanbaşımda hissetmiş, onunla kafasının içinde binlerce ve binlerce sohbet yapmış, tartışmış, hesaplamıştır.

mal'den bağımsız olarak, Mustafa Kemal'inkilerle neredeyse bire bir örtüşüyordu; çünkü her ikisinin de temel felsefi varsayımları birbirinden bağımsız olarak birbirinin aynısıydı. Başkalarının, zekâlarının gücü ve niyetlerinin yönü nisbetinde Atatürk'ten öğrenebildikleri O'nun ölümünden sonra erozyona uğrarken Atatürk'ün düşüncelerini kendi dehası ve bilgisiyle O'ndan bağımsız keşfetmiş ve ancak O'nun muhabakatıyla güçlendirmiş olan Hasan-Âli'nin Atatürkçülüğünde bu nedenle herhangi bir erozyon bahis konusu olamazdı.

1946 yılından itibaren Hasan-Âli'ye, O'nun eserlerine ve politikalarına yöneltilen hücumların hepsi bu yüzden Atatürk'e de yöneltilmiştir. Hasan-Âli'nin yenilgisi ve akıl düşmanlığının 1946'daki zaferi, bu yüzden Atatürk'ün fikir ve hedeflerinin de yenilgisiydi." (s. 15)

Özetlemeye çalıştığımız bu "Giriş" (s. 1-25); ayrıntılı ve açıklamalı "Kaynaklar ve Notlar"ıyla başlı başına bir referanstır.

Öğretmenlere ithaf

Eserini, Türk insanını aydınlığa taşıyarak uygar insanlığın bir parçası yapabileceği çabasındaki öğretmenlerimize "ithaf" eden (s. III) yazar; asıl iki özgün ana konuyu, 1. ve 2. bölümlerde vermektir. Bunlar, "Doğa Bilimleri Açısından Özgürlük ve Tarih Kavramları" (s. 31-87); "Doğa Bilimlerinin Işığında Eğitim Kuramı ve Türk Aydınlanması" (s. 89-141) başlıklarını taşımaktadır. (2) Her iki bölüm de Türkçe ve yabancı dillerde yüzlerce kaynaktan süzülerek alınmış düşünceler ve kanıtlar üzerine inşa edilmiş; doğal ki hemen her noktanın ya da vurgulamanın, Yücel'in, hümanist, akılcı düşünce ve yaklaşımla örtüşme ya da keşişme durumu, bilimsel ölçüklere vurularak...

Giriş'ten ve bu iki ana bölümden ön-

Hasan-Âli, daha sağlığında, Türkiye'deki mücadelenin politik uçları veya etnik gruplar arasında değil, gericilikle ilericiçlik arasında cereyan etmekte olduğunu söylemişti.

ceki sayfalarda, Yücel'in "Yeni Hayat" şiiri (s. VII-VIII) ile Ord. Prof. Ekrem Akurgal'ın "Önsöz"ü (s. IX-XI) var. Sayın Akurgal; "Jeolojî alanında yaptığı çalışmalarla uluslararası literatürde seçkin bir yeri olan ve Aralık 1997'de Fransız Bilimler Akademisi'nin önemli bir ödülünü Fransız Cumhurbaşkanı'nın da katıldığı bir törende alarak onurlandırılan Şengör, Hasan-Âli Yücel'i bütün özellikleri ve hizmetleri ile tanıtmaktadır.

Şengör'ün bu saptamalarını okuduğum zaman onun Hasan-Âli'yi şahsen tanıdığı kadar gerçeklere ulaştığını kıvançla gördüm." diyor. Giriş'te 1. Bölüm arasında da "Akıl Vekili" başlıklı bir fantazi (s. 27-30) yer almaktadır. Sayın Şengör, yumuşak, esprili üslubu gereği, bu fantazi için "Giriş bölümlerinden esas bölümlerine geçişte okuyucuya dinlenme olanağı sunan bir ferahlama durağı" benzetmesini yapmış! Kendi özgeçmişini ise son iki sayfada (143-4) özetlemiştir.

Karanlığa itiliş

150 sayfalık bu bilimsel ve felsefi eserin ne denli bir ince eleyip sık dokuyuşla kotarıldığını uzaktan izleyenlerdenim. Bir kez Sayın Şengör, kitaptaki makaleleri için, adeta bir kaynak derleme fırtınası estirmiş ve bunun maliyetini asla düşünmemiştir. Yazarın bu konudaki heyecanı ve özverisi her türlü takdirin ötesindedir. 1. ve 2. Bölümlerin "Kaynaklar ve Notlar"ı, başta Hasan-Âli Yücel ve eserleri olmak üzere Köy Enstitüleri, Klasiklerin çevrilmesi faaliyeti ile eğitim, bilim ve felsefe tarihi konuları için sistematik ve kapsamlı çalışmalardır. Dileğimiz, bir fen bilimleri adamı olan Sayın Şengör'ün, bu yetkinliğiyle entelektüel yönünü buluşturarak sosyal bilimlerde ortaya koyduğu bu başarısının yeni bilimsel çalışmalara örnek olmasıdır.

Sayın Şengör bu kitapla ilgili çalışmalarını Köy Enstitülerinin kuruluş yıldönümü olan 17 Nisan'a kadar bitirmek istiyordu. Olasılıkla teknik nedenlerden dolayı kitabın yayımlanması gecikti. Garip bir raslantı, okumak üzere kitabın kapağını açtığım gün 5 Ağustos'tu; yani, Yücel'in Milli Eğitimimizin başından ayrıldığı; ya da yazarın ifadesiyle Türkiye için en büyük tehlikenin gündeme geldiği gün! Sayın Şen-

gör bu tehlikenin açımına geçerken kendi aydın aile ortamındaki samimi görüş ve kanılardan yola çıkmaktadır:

"Aile büyüklerimin ortak kanısı, Türkiye'deki akıl düşmanı gerici hareketlerin başkaldırmasının Hasan-Âli'nin bakanlıktan uzaklaştırılması ile su yüzüne çıktığı; O'nun eğitim, görüş ve programlarından uzaklaşılması nispette Türkiye'nin karanlığa ve felakete itildiği idi. Altmışlı yıllarda söylenen bu sözlerin ne kadar doğru olduğunu, çok gecikmiş bir eğitim reformunu Hasan-Âli'nin bilgi ve dehasından artık yoksun bir Türkiye'nin, felâketin kapıya dayanmış olduğu günümüzde telaş içinde yapmaya çalıştığını görerek hüznün ve endişe ile idrak ediyorum" (s. 33) "Onun çizdiği eğitim ve öğretim yolundan sapmak bize, bugün acı farkına varmaya başladığımız gibi akıl hür, vicdanı hür, irfanı hür nesillere mal olmuştur." (s. 66)

Yazar, 2. Bölümü dolayısıyla kitabını şu "son Söz"le bağlıyor:

"Peki sonra ne oldu? Onu burada anlatmayacağım. Umarım o çok feci ve çok acıklı hikâyeyi gelecek nesiller öğrenmek zorunda kalmayacaklar. Fakat şu kadarını söyleyeyim ki, Türk demokrasi tarihinin ilk kurbanı Hasan-Âli'nin tüm hayalleri duman olup gitti. Tabii O'nunkilerle beraber Atatürk'ünkiler de. Kırklı yılların sonunda Hasan-Âli'ye saldıran kafalar, o aynı bilgisiz, gerici kafalar, şimdi bizzat Atatürk'e saldırmaya kadar getirdiler işi. Zaten Hasan-Âli, daha sağlığında, Türkiye'deki mücadelenin politik uçları veya etnik gruplar arasında değil, gericiçlikle ilericiçlik arasında cereyan etmekte olduğunu söylemişti." (s. 126)■

(1) Yücel Kültür Mecmuası 1937 İlk kânun (C. VI, Sayı 34, s. 153)

(2) 1. Bölüm, Sayın Şengör'ün; O.D.T.Ü. Prof. Dr. Mustafa N. Parlar Eğitim ve Araştırma Vakfı'nın 1997 Yılı Bilim, Hizmet ve Ödülü'nün kabul konuşması metni olarak ve aynı başlıkta Vakıf tarafından bir kitapçık halinde; 2. Bölüm de TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi'nde (Şubat 1998, no. 363, s. 82-93) yayımlanmıştır.

Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanmasının Metabilimsel Temelleri/ A.M.C. Şengör, Yükseköğretim Kurulu Matbaası'nda basılmıştır. Ankara 1998, XI + 144 sayfa.

